

Το Ασματικό Τυπικό και ο άγ. Συμεών Θεσσαλονίκης

/ [Πεμπτούσια· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα μέρη στη μελέτη του αρχιμ. Νικολάου Ιωαννίδη (προηγούμενο άρθρο: www.pemptousia.gr/?p=59940) για τη βυζαντινή λειτουργική θεολογία, αποτελεί οπωσδήποτε η συμβολή του αγ. Συμεών Θεσσαλονίκης στη διατήρηση και μεταρρύθμιση ενός αρχαίου τυπικού της χριστιανικής λατρείας, του ασματικού τυπικού. Σήμερα θα δούμε τα εισαγωγικά σημεία της προσφοράς του εμπνευσμένου ιεράρχη στην κατεύθυνση αυτή.

δ) Η προσφορά του στη διατήρηση και μεταρρύθμιση του ασματικού τυπικού

Είναι γνωστό από τις σωζόμενες πηγές, εκδοσμένες και ανέκδοτες, ότι ο τρόπος προσευχής των νυχθήμερων ακολουθιών της βυζαντινής Εκκλησίας, που καθοριζόταν από τυπικές διαταξεις, οι οποίες έπρεπε να τηρούνται κατα την τέλεσή τους, ήταν διπλός: υπήρχε ο ενοριακός και ο μοναχικός τύπος. Ο πρώτος αφορούσε τις ακολουθίες που τελούνταν στους ενοριακούς ναούς και είναι γνωστός ως «κοσμικό» ή «ασματικό» τυπικό, με αντιστοιχισμένη πιθανώς καταγωγή **[163]**, και ο δεύτερος αφορούσε τις ακολουθίες που τελούνταν στις ιερές μονές, γνωστός ως «μοναχικό» τυπικό, με προέλευση την ιερά Μονή του Αγίου Σάββα στα Ιεροσόλυμα και γι' αυτό ονομαζόταν και «Ιεροσολυμιτικό» ή «Τυπικό του αγίου Σάββα»**[164]**.

Η ονομασία του ασματικού τυπικού προήλθε από τη μελωδία, την ψαλμωδία, που υπήρξε το κυρίαρχο στοιχείο στην τέλεση των ακολουθιών κατά το τυπικό αυτό. Ο Συμεών λέγει σχετικά: «αι καθολικαί εκκλησίαι πάσαι ανά την οικουμένην απαρχής ετέλουν (τάς ακολουθίας) μελωδικώς, μηδέν χωρίς λέγουσαι μέλους, εἰ μή τὰς των ιερῶν μόνο ευχάς, και τας των διακόνων αιτήσεις»[165].

Τα δύο αυτά τυπικά λόγω της παράλληλης πορείας τους στη λατρεία της Εκκλησίας έχουν αρκετές ομοιότητες, αλλά και πολλές και ουσιαστικές διαφορές, που οφείλονταν στις διαφορετικές ανάγκες που εξυπηρετούσαν. Το μέν ασματικό τυπικό εξυπηρετούσε τις λατρευτικές ανάγκες των πιστών που ζούσαν στον κόσμο με τις πολλές βιοτικές μέριμνες και γι' αυτό διακρίνεται για μικρότερο αριθμών ακολουθιών, το δε μοναχικό εξυπηρετούσε τις ανάγκες των μοναχών, που ζούσαν στις μονές και είχαν ως κύριο έργο τους την προσευχή, και γι αυτό χαρακτηρίζεται από πλουσιότερο αριθμό ακολουθιών και δασιλέστερο περιεχόμενο απ' ό τι του ασματικού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αντιστοιχίας των δύο τυπικών μας δίδει ο άγιος Συμεών λέγοντας: «Αλλά και την επτάκις αίνεσιν αποσώζει αυτή η τάξις· και τα μέν εν τώ νάρθηκι τάξιν επέχουσι μεσονυκτικού· τα εντός δε του όρθρου εστίν η τάξις.

Η τριτοέκτη δε, αυτό δή τούτο την τρίτην πληροί και την έκτην ώραν ομού· τα του λυχνικού δε τα της ενάτης τυποί· τα δε του ασματικού εσπερινού αυτόν τον εσπερινόν· και τα της παννυχίδος δε τα των αποδείπνων»[166]. Αυτές όμως και άλλες αντιστοιχίες ή σχέσεις, όπως για παράδειγμα η κοινή αρχαία παράδοση των βιβλικών στοιχείων, δεν μας επιτρέπουν να μιλούμε για μικτό τυπικό.

Οι διαφορές που αφορούν τόσο τον αριθμό όσο και τη δομή των ακολουθιών επιγραμματικώς είναι οι ακόλουθες: Το ασματικό τυπικό είχε δύο ακολουθίες, τον εσπερινό και τον όρθρο και κατά τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή επιπλέον δύο, την πανυχίδα και την τριθέκτη. Το μοναχικό είχε επτά ακολουθίες: τον εσπερινό, το απόδειπνο, το μεσονυκτικό, τον όρθρο συναπτώς με την Πρώτη ώρα, την Τρίτη, την Έκτη και την Ένατη ώρα. Ως προς τη δομική διαφορά θα αναφερθούμε μόνο στην ακολουθία του εσπερινού. Ο ασματικός εσπερινός περιείχε αντίφωνα (Οκτώ μεγάλα και τρία μικρά), που το καθένα άρχιζε με διακονική συναπτή και ιερατική ευχή με εκφώνηση· τα τρία μικρά αντίφωνα ήσαν: «Ταίς πρεσβείαις της Θεοτόκου...», «Σώσον ημάς, Υιέ Θεού...» και «Άγιος ο Θεός...». Ακολουθούσε η στιχολογία του Ψαλμού με εφύμνιο, όπως «Εισάκουσόν μου Κύριε...», «Αλληλουϊα», «Ελέησόν με Κύριε» κ. ά. Τέλος δε ψάλλονταν και λίγα σύντομα τροπάρια[167].

Επίσης αξίζει να σημειώσουμε ότι για την τέλεση των ασματικών ακολουθιών ήταν απαραίτητη η παρουσία ιερέως[168]. Ο μοναχικός εσπερινός αποτελείται από τον

προοιμιακό ψαλμό, το κάθισμα του Ψαλτηρίου, τους ψαλμούς του λυχνικού, τα απόστιχα, το «Νύν απολύεις..», και το απολυτίκιο[169].

Η χρονική διαδρομή του ασματικού τυπικού αρχίζει από τον Δ' αιώνα και φθάνει μέχρι την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Τούρκους (1453). Μέχρι τον Θ' αιώνα η πορεία του στον ενοριακό χώρο υπήρξε σταθερή· οι εικονομαχικές όμως έριδες είχαν αρνητική επίδραση και στο χώρο της θείας λατρείας. Ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός, μέγας υπέρμαχος της τιμής των ιερών εικόνων, αναφέρει σχετικά: «παραστέλλονται ψαλμωδίαί αρχαιοπαράδοτοι, εν αἷς περί εικόνων ἄδεταί τι· ἀντάδεταί τα ἀσεβή νέα δόγματα εἰς προύπτον κείμενα· ἀλλὰ τοῖς παισὶ πρὸς τῶν διδασκάλων παραδιδόμενα. Καὶ μεταστοιχείωσις τῶν ἀπάντων ἀθεωτάτη»[170].

Με το τέλος των ερίδων και τη νίκη της ορθοδοξίας (843) αυξήθηκε το κύρος των μοναχών, οι οποίοι ήσαν οι πρωταγωνιστές στον αγώνα κατά της εικονομαχίας, και η επίδρασή τους στο λειτουργικό χώρο ήταν καταλυτική. Οι Στουδίτες μοναχοί προέβησαν σε αναμόρφωση των λειτουργικών βιβλίων και του τυπικού[171], πράγμα που βοήθησε να γίνει το μοναχικό τυπικό προσφιλέστερο του ασματικού και ν' αρχίσει βαθμηδόν να επικρατεί και στον ενοριακό χώρο. Κατά μαρτυρία του Συμεών, το ασματικό τυπικό ήταν σε γενική χρήση στην Κωνσταντινούπολη μέχρι την άλωσή της από τους Λατίνους (1204), και μετά την ανάκτησή της (1261) περιορίσθηκε στη Μεγάλη Εκκλησία μόνο στις εορτές της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και της μνήμης του ιερού Χρυσοστόμου [172].

[Συνεχίζεται]

163. Βλ. ΙΩ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, Λειτουργική (πανεπιστημιακές παραδόσεις), Θεσσαλονίκη 1986, σ.

164. Για τις δύο τυπικές διατάξεις βλ. ΙΩ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, Το λειτουργικόν έργον, σ. 145-149. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Ο άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης συντάκτης τυπικού», σ. 111.

165. Διάλογος, ΤΜΕ', PG 155, 624B. Πρβλ. ΙΩ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, Λογική λατρεία, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 308. ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΓΕΩΡΓΟΥ, Η ψαλτική παράδοση των ακολουθιών του Βυζαντινού κοσμικού τυπικού, Αθήνα 2001, σ. 62.

166. Διάλογος, ΤΝΣΤ', PG 155, 661C.

167. Βλ. ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΓΕΩΡΓΟΥ, Η ψαλτική παράδοση, σ. 140 κ. εξ.

168. Διάλογος, ΤΑ', PG 155, 556A.

169. ΙΩ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, «Ο άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης συντάκτης τυπικού», σσ. 111-112.

170. ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Νικηφόρω πατριάρχη, G 99, 1164B. Πρβλ. ΕΥΑΓΓ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ, «Περί του ασματικού ή βυζαντινού κοσμικού τύπου των ακολουθιών της ημερονυκτίου προσευχής», Θεολογία ΚΒ (1951), σ. 563. ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΓΕΩΡΓΟΥ, Η ψαλτική παράδοση, σσ. 102-103.

171. Για την αναμόρφωση αυτή των Στουδιτών βλ. K. MENGES, Die Sprache der altrussischen Obersetzung des Studion-Typikons, Grafenheinichen 1935. J. LEROY, «La reforme Studite», (Il monachesimo orientale, Πρακτικά Συνεδρίου 9-12 Άπρ. 1958 στο Institut Pontifical Oriental), Orientalia Christiana Analecta 153 (1958), σσ. 181-214. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Le monachisme byzantine au moyen age. Commende et typical (x^e-xiv^e siecle)», Revue des etudes byzantines 22 (1964), σσ. 5-44. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «L' influence de saint Basile sur la reforme studite d' apres les Catecheses», Irenikon 52.4 (1979), σσ. 491-506.

172. Διάλογος, ΤΑ', PG 155, 553D: «Αί λοιπαί δε άλλαι ακολουθίαι του της μεγάλης Εκκλησίας Τυπικού (ασματικού) εν τω παρόντι καιρώ κατά με τάς άλλας εκκλησίας ουκ ενεργούνται, ουδ' εν αυτή τη φιλοχρίστω βασιλίδι πόλει, διά το και αυτήν ποτέ υπό των Λατίνων άλωναι, και τα του καλού απολέσαι και αρχαιοτάτου έθους αυτής... όμως εκτελεί ταύτην τη εορτή της υψώσεως, είγε ασματικήν τελέσει ακολουθίαν, και εν τη κοιμήσει της Θεομήτορος, και τη του Χρυσορρήμονος μνήμη». Πρβλ. Αυτόθι, ΤΜΖ', PG 625B. Πρβλ. ΙΩ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, Το λειτουργικόν έργον, σ. 148. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Ο άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης συντάκτης τυπικού», σ. 112. ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΓΕΩΡΓΟΥ, Η ψαλτική παράδοση, σσ. 104-105.